


BAŞTANKARA ÖYKÜSÜNÜN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

 Onur TAŞDEMİR^a

 Kamil İŞERİ^b

Özet

Göstergebilim, insanın anlama sürecini betimlemeyi amaçlayan bilim dallarından biridir. Bunu yaparken yüzey yapı, derin yapı gibi kavramlardan yararlanır. Bu kavramları açıklamak için eyleyenler şeması, anlatı izlencesi, göstergebilim dörtgeni gibi araçları kullanır. Yüzey yapıda eyleyenler şeması ve anlatı izlencesinden de yararlanarak karşıtlıklar, figürler, kiplikler, izleksel roller ve yerdeşlikler belirler. Derin yapıdaysa bu belirlemelerden ve göstergebilim dörtgeninden yararlanarak anlamın ortaya çıkarılmasına ilişkin betimleyici bir çözümleme ortaya koyar. Araştırmada, Sine Ergün'ün Baştankara öyküsü göstergebilimin çözümleme araçları kullanılarak çözümlenmiştir. Greimas'ın modeli esas alınarak yapılan çözümlemede metnin anlamlama sürecini daha iyi betimlemek için metin; baştankaralarla tanışma, geçici mutluluk ve baştankaralara benzeme olarak üç kesite ayrılmıştır. Ardından her bir kesitin yüzey yapısı incelenmiş, eyleyenler şemasından ve anlatı izlencesinden yararlanılarak belirlenen karşıtlıklar, figürler, kiplikler, izleksel roller ve yerdeşlikler belirlenmiştir. Belirlenen bu kavramlar derin yapıda anlamın betimlenmesinde kullanılmıştır. Göstergebilim dörtgeninden de yararlanılarak yapılan derin yapı çözümlemesinde öykünün insanlığın kurtarıcı düşüncesinden vazgeçmesi gerektiğine ilişkin bir savı olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Göstergebilim çözümlemesi, Sine Ergün.



SEMIOTICAL ANALYSIS OF BAŞTANKARA STORY

Abstract

Semiotics is one of the branches of science that aims to describe the human understanding process. While doing this, it makes use of concepts such as surface structure and deep structure. It uses tools such as the schema of actors, narrative program, semiotics square to explain these concepts. By making use of the schema of actors and narrative program in the surface structure, it present a descriptive analysis of discovery of meaning by making use of these determinations and the semiotic square. In this research, Sine Ergün's story Baştankara was analyzed using the analysis tools of semiotics. In the analysis based on Greimas' model, in order to better describe the meaning process of the text; it is divided into there sections as meeting baştankara, temporary hapiness and resemblance to baştankara. Then the surface structure of each section was examined, and the contrast, figures, modalities, thematic roles and isotopies determined by using the shema of actors and narrative program. These determined concepts were used to describe the meaning in a deep structure. In the

^a Uzm., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Doktora Öğrencisi, leavesoccer@gmail.com

^b Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, kamiliseri@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 09.02.2023, Makale Kabul Tarihi: 02.05.2023

deep structure analysis made by making use of the semiotics square, it has been revealed that the story is an argument that humanity should give up savior thought.

Keywords: Semiotics, Semiotic analysis, Sine Ergün.



Giriş

Dil, iletişim aracı olmasının yanında insanı ilgilendiren kültür, gelenek, görenek, toplumsal yaşantı gibi dil dışı etmenleri de etkileyen ve bu etmenlerden etkilenen bir yapıya sahiptir. Dil incelemeleri, sadece kendisi için yapısal(içkin) yapılabileceği gibi bu dil dışı etmenler de hesaba katılarak yapılabilmektedir. Alanyazına bakıldığında metin çözümlemelerine farklı açılardan yaklaşıldığı görülmektedir. Göstergebilim, metnin anlamından çok anlamlandırılması, anlamın nasıl oluştuğu, temel düzeyden yüzeye doğru içeriğin biçimsel düzenlenişine yönelik araçlar sunması açısından önemli bir yere sahiptir. Saussure (1978)'ün dili bir sistem olarak ortaya atmasından sonra, gösterge kavramının tanımlanması ile günümüzde birçok alanda rağbet görmektedir.

Bu çalışmada amaç, bir öykü metninin göstergebilim araçları kullanılarak nasıl çözümleneceğini göstermektir. Çünkü göstergebilim her ne kadar her metne aynı araçlarla yaklaşması ve metinlerin anlamlarını basitleştirmesi açısından eleştirilse de anlamı betimlemeye dönük araçlar sunması nedeniyle çok önemlidir ve göstergebilim kuramlarının farklı alanlarda çalışılıyor olması onun önemini daha da artırmaktadır.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Göstergebilime tarihsel açıdan bakıldığında kendi dışındaki bir şeyi gösteren kavram (Vardar, 1988, s. 111) olarak tanımlanan göstergenin yapısını inceleyen ve bir bilim dalı olarak ele alınması gerektiğini düşünen ilk düşünür John Locke'tur. İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma adlı eserinde semiotike terimini göstergeler öğretisi olarak tanımlamış ve göstergelerin özelliklerini incelemek gerektiğini belirtmiştir (Vardar, 2001, s. 65). Ancak Günay (2020)'a göre, birçok bilim dalının kesişimiyle ortaya çıkan, Yunancada işaret anlamına gelen semion sözcüğünden türeyen semiyotik ya da semiyoloji gibi adlarla da anılan göstergebilimin ilk tanımını Saussure (1978, s. 333) yapmıştır: "Toplumsal yaşamın ortasında göstergelerin yaşamını inceleyen bir bilim."

Saussure'ün dilbilimin temellerini atarken yaptığı bu tanım, göstergebilimi birçok alanda kullanılır hale getirmiştir. ABD'de Charles Sanders Peirce'in ön planda olduğu, Charles W. Morris, Ivor A. Richards, Charles K. Ogden, Umberto Eco ve Thomas Sebeok gibi bilim insanlarının; Avrupa'da ise Algirdas Julien Greimas'ın ön planda olduğu Louis Hjelmslev, Roland Barthes, Claude Levi-Strauss, Julia Kristeva, Christian Metz, Jean Baudrillard gibi bilim insanlarının bakış açıları bu yeni bilim dalının gelişmesine katkı sunmuştur (Günay, 2020; Güneş, 2012; Uçan, 2016).

Alanyazında gösterge kavramına kuramsal açıdan yaklaşarak tanımlanmasını ve sınıflanmasını sağlayan iki öncü bilim insanı, Avrupa kıtasında Saussure, Amerika kıtasında ise Peirce'tir. Daha sonra birçok farklı bilim alanlarından birçok farklı insan bu alana katkı sağlamıştır. ABD'de Peirce, yaşamın tüm alanlarına uygulanabilecek genel bir göstergebilim kuramı kurmuş ve göstergeleri bağlantı,

benzerlik ve varsayım gibi ilişkileri üzerinden belirti, simge ve görüntüsel gösterge olarak üçe ayırmıştır (Vardar, 2001, s. 86). Avrupa’da ise Greimas’ın göstergebilimsel çözümleme yöntemini oturtması için önce Propp (1968)’un 1928 yılında Rus masallarını incelediği, farklı masalarda kişilerin ve yerlerin adı değişse de aslında aynı işleve sahip olduğunu belirlediği çalışmasını ortaya koyması gerekmiştir (Kıran, 1990; Turan & Karabulut, 2018). Ardından gösterebilimle ölçünlü bir biçimde çözümleme yapılmasına olanak tanıyan ilk araştırmacılardan Hjelmslev (1966) Saussure’ün gösteren ve gösterilen kavramlarından yola çıkarak Şekil 1’de görülen iki katmanlı bir çözümleme yöntemi ortaya koymuştur.

$$\text{Gösterge: } \frac{\text{Anlatım}}{\text{İçerik}} : \frac{\frac{\text{Biçim}}{\text{Töz}}}{\frac{\text{Biçim}}{\text{Töz}}}$$

Şekil 1. Hjelmslev’in İki Katmanlı Çözümleme Yöntemi (aktaran Kıran, 1990)

Tesniere’in “eylemin belirttiği oluşa etken ya da edilgen biçimde katılan varlık ya da nesne” (Yücel, 1982a) biçiminde tanımladığı eyleyen kavramının da ortaya çıkmasıyla birlikte Greimas, Propp (1968)’un belirlediği 31 işlevi özne-nesne, gönderen-gönderilen ve destekleyici-engelleyici olmak üzere altıya indirmiştir. Ardından Hjelmslev’in iki katmanlı çözümlemesinden de yararlanarak bu bakış açılarını sadeleştirmiş, soyut yapısına rağmen anlamın yapılandırma biçimini betimlemek üzere olabildiğince nesnel bir göstergebilimsel çözümleme yöntemi ortaya koymuştur.

Göstergebilimin araçlarıyla metin çözümlemesi yapılırken metin, yüzey yapıdan derin yapıya doğru olmak üzere iki başlıkta incelenir. Yüzey yapı, söylem düzeyi ve anlatı düzeyinden oluşurken derin yapı, yüzey yapıdaki belirlemelerin anlamın betimlenmesinde kullanıldığı mantıksal-anlamsal düzeyden oluşur. Greimas’ı izleyerek göstergebilim çözümlemesi yapabilmek için Bertrand (2000)’in ortaya koyduğu Tablo 1’de yer alan anlamlamanın oluşum sürecinden yararlanılmaktadır.

Tablo 1. Anlamlamanın Oluşum Süreci

Söylem Düzeyi	Uzam, zaman ve eyleyenler
	İzleksel yerdeşlik
Anlatı Düzeyi	Eyleyenler şeması
	Kiplikler
	Anlatı izlencesi
Derin yapı	Göstergebilimsel dörtgen

(Bertrand, 2000)

Metni anlama çabası yirminci yüzyıla kadar sık sık metin dışından hareket etmektedir. Yeni eleştiri ise metni anlamak için metnin dışına çıkan bu eleştiri yöntemlerini reddederek metni yalnızca metinle anlamayı önermiştir. Gerard Genette, Julia Kristeva gibi bilim insanları göstergebilimin inceleme araçlarını kullanarak metinleri incelemeye başlamışlardır (Uçan, 2016). Ancak metni baştan aşağıya göstergebilimin yöntemleriyle inceleyen ve göstergebilimin yaygınlaşmasını sağlayan Greimas olmuş, böylece göstergebilim yazınsal yapıların incelenmesinde sıkça kullanılmaya başlanmıştır.

“Göstergibilimsel çözümlemelerde metin, kapalı bir yapı olarak ele alınır. Metin dışı her türlü unsur, çözümlemenin dışında kalır. Metin kendi kendine yeterli bir yapıdır ve içeriğinde bulunan göstergeler onun çözümlenmesi için yeterlidir” (Bayat vd., 2013, s. 357). Göstergibilim çözümü, metnin en üstteki yapıdan en derindeki soyut yapılara kadar açıldığı bir süreci ifade etmektedir. Bunun için sözce, eyleyen, gönderici, nesne, gönderilen, destekleyici, özne, engelleyici gibi kavramlar kullanılmakta ve bu kavramlara anlamlar yüklenmektedir. Göstergibilim kuramına göre yüzeyden derine çözümleme sürecine işaret eden bir düzenek söz konusudur: Anlatının genel düzenlenişi, kesitleme, yüzey yapı ve derin yapı.

1. Anlatının Genel Düzenlenişi

Metnin detaylı çözümlemesini yapmak için önce anlatının genel yapısına bakmak gerekir. Anlatıdaki öznenin ulaşmak istediği nesne nedir? Anlatının başında ve sonunda özne, nesnesiyle bir ayrışım durumunda mı, yoksa bir biresim durumunda mıdır? Bu soruların yanıtları anlatının genel düzenlenişi altında incelenir.

2. Kesitleme

Kesitleme, bir metindeki anlam kavşaklarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılır (Rifat, 1982). Kıran (2019)’a göre, yüzey yapıda ve derin yapıda çözümleme yapmak için ilk olarak metnin bir özetinin sunulması ya da kesitlere ayrılması gerekir. Bu aynı zamanda anlatı izlencesinin de ortaya çıkmasını sağlar.

Uçan (2016)’a göre metin kesitlerine ayrılırken metnin genel görünüşüne, paragraf ve tümce yapılarına bakılır. Ardından öyküye giren her eyleyen, nesne ya da şurada, orada gibi uzam belirleyici sözcükler kesitlemede dikkate alınacak dilsel belirleyiciler olarak ele alınır.

3. Yüzey Yapı

Yüzey yapı, söylem düzeyi ve anlatı düzeyi olmak üzere iki başlıkta incelenir. Söylem düzeyi, doğrudan gösterenler yani anlatıdaki dilin biçimiyle, anlatımın dilsel olarak nasıl ortaya konulduğuyla ilgilidir. Günay (2003, s. 480)’a göre “Anlatının ilk okunuşu ile fark edilebilecek göstergibilimsel yapıların betimlendiği, bildirinin/söylemin ortaya konduğu inceleme düzeyidir. Bunun için söylem düzeyinde öyküdeki sözcük seçimleri, figürlerin, eyleyenlerin izleksel rolleri nasıl üstlendiği betimlenir. Çözümleme için gerekli ipuçlarının somut bir biçimde ortaya konduğu düzeydir.

Anlatı düzeyi ise anlatıdaki dilin gösterilen tarafı ile ilgilidir. Anlatıdaki olayların ve kişilerin üstlendikleri görevlere göre çözümlendiği düzey olan anlatı düzeyinde sözce, kiplikler, dönüşümler, eyletim, edinç, edim ve yaptırım başlıkları incelenir.

4. Derin Yapı

Turan & Karabulut (2018, s. 149)’a göre “Göstergibilimsel okumada amaç metnin derin yapısını çözümlmek ve arka plandaki mesajları ortaya çıkarmaktır.” Bir metin yapılandırılırken her bir değişkenin büyük önemi vardır. Yüzeysel düzeyde yapılan çözümlmelerin her biri derin düzeyde mantıksal-anlamsal olarak bağlam içinde betimlenmeye ve metnin derin yapısını ortaya çıkaran anlam

betimlenmeye çalışılır. Erkman ve Akerson'a göre, metnin derin yapısındaki anlam, insanın toplumsal duruşundan ve bireysel olarak bu duruşa ilişkin yaşadığı ikilemlerden doğar (aktaran Akyüz, 2017).

Öyküde; uzamlar, eyleyenlerin rolleri ve sıklıkla bir arada kullanılan sözcükler betimlenerek metnin görünen anlamının ötesine ulaşılmaya çalışılır. Bunu olabildiğince nesnel araçlarla yapmak için göstergebilim dörtgeninden yararlanılmaktadır.

Göstergebilim dörtgeni Greimas & Courtes (1993)'e göre metindeki durumların mantıksal bir şemasını vermektedir. Bu şemanın en önemli özelliklerinden biri anlatıdaki zamansal sıralanışın da izlenmesine olanak vermesidir. Çomak vd. (2020)'ne göre göstergebilim dörtgeni, anlatının okura sunduğu soyut kavramları ortaya çıkarmada değilleme ve içerme bağlamını kullanır. Göstergebilim dörtgeni anlamı bütünüyle göstermese de anlamlama sürecini betimlemek için kullanılabilir eğer araçlardan biridir.

B. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yaklaşımıyla yapılandırılmış, metni farklı katmanlar düzeyinde çözümlenmek için Greimas'ın göstergebilim kuramından yararlanılmıştır. Göstergebilimsel olarak her türde metin, dilsel değil dil dışı anlam ifade eden her şey göstergebilimin araştırma nesnesi olabilmekte ve her çözümlenen metin bir örnekçe teşkil etmektedir.

Araştırmanın inceleme metnini ise rastlantısal olarak seçilmiş Sine Ergün'ün Baştankara adlı öyküsü oluşturmaktadır. Seçilen öykü metni, göstergebilim kuramının metin çözümlenmeye sunduğu araçlar kullanılarak çözümlenmiştir.

C. METİN ÇÖZÜMLEMESİ

Anlatının Genel Düzenlenişi

Metne bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşıldığında bulunduğu uzamda kendini mutsuz ve yalnız hisseden bir öznenin öyküsü anlatılmaktadır. Bu özne, mutlu olmak ve huzur dolu bir yaşam sürmek amacıyla yolculuğa çıkar. Can havliyle kendini attığı ilk kara parçasında baştankaralarla tanışarak bir süreliğine bu amaca ulaştığını düşünür ancak sonuçta başlangıçtaki amacına erişemez ve baştankaralara benzemeye çalışarak öyküsü son bulur.

Kesitler

Öyküyü detaylı bir biçimde çözümlenebilmek için metin üç kesite ayrılmıştır. Bu kesitler sırasıyla Baştankaralarla tanışma, geçici mutluluk ve baştankaralara benzeme olarak adlandırılmıştır.

1. Kesit: Baştankaralarla Tanışma

Baştankaralarla tanışma bölümü kendini mutsuz hisseden bir özneye başlamaktadır. Bu özne kendinden uzak bir bilginin varlığını sezmekte ve bulunduğu uzamı terk etmek istemektedir. Öznenin duygusal durumunu belirten figür, ötekilerin hayatlarından memnun olmasıdır. Öznenin kendini yalnız hissettiği anlaşılmaktadır.

Öznenin, uzaktaki bilgi olarak adlandırdığı nesnesi, mutluluk ve huzuru sembolize etmektedir. Bilgi figürünün mutluluğu sembolize eder bir figür olarak ön plana çıkması düşündürücüdür.

Öznenin düşünüyü kurduğı bilgiye ve incelikli yaşama erişmesi için zorlu bir yolculuğa çıkması gerekmektedir. Böylelikle özne ölüm ve mutsuzluk arasında bir seçim yapar ve ölümü göze alarak yola çıkar. Bu, okura arzulandığı gibi yaşanmamış bir yaşamın ölümden farksız olduğunu sezdirenen bir dil kullanımudur.

Özne; mutsuz, yalnız ve ölümden farkı olmayan yaşamından kurtulmak için yola çıkar. Can havliyle kendini attığı ilk kara parçasında baştankaralarla tanışır. Baştankaralar aynı zamanda anlatıcı da olan özneye göre kurtarıcı rolünü üstlenir.

Baştankaralar, özneyi kötü durumdan kurtarır ve tekrar yola çıkması için gücünü toplamasını sağlar. Bu kesitteki rüzgâr, kanat, baştankara, deniz, uçmak gibi sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla oluşan yerdeşlikler dikkate alındığında öykünün deniz kıyısında bir uzamda geçtiği görülmektedir. Deniz kıyısı, burada öznenin yaşama tutunmaya çalıştığı bir uzam olarak yer almaktadır.

Baştankaralar, bu uzamda izleksel rol olarak gizemli ve çekinilmesi gereken bir kurtarıcı görünümündedirler. Baştankaralarla tanışma kesitindeki eyleyenlerin izleksel rolleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Baştankaralarla Tanışma Kesitindeki Eyleyenlerin İzleksel Roller

Eyleyenler	İzleksel roller
Ötekiler	Sığ sohbetler eden Hayatlarını boşa geçiren
Baştankaralar	Çekinilmesi gereken Dost canlısı Gizemli Kurtarıcı

Öykünün anlatıcısı aynı zamanda öznesi konumundadır. Anlatıcı özne, öyküyü oluştururken bu nedenle iç odaklı yöntemini kullanmıştır. Yani anlatıcı, olayı yaşayan öznenin aklından geçenleri bütünüyle bilmektedir ancak bilgisi yalnızca kendisi ile sınırlıdır.

Öykü, bir edim sözcüğü ile başlamaktadır.

“Baştankaraların arasına tesadüf eseri katıldım” (Ergün, 2016, s. 49).

Başlangıçta öznenin kontrolünde olmayan bir durum söz konusudur ancak ardından gelen sözcük

“Beni seçimlerim bu noktaya getirmişti...” (Ergün, 2016, s. 49) biçiminde devam etmektedir. Burada öykünün başlangıcındaki durumun öznenin seçimleriyle ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Sözcük *“Evimde mutsuzdum...”* (Ergün, 2016, s. 49) biçiminde devam etmektedir.

Öznenin etrafındakilerin öznenin aksine durumundan mutlu olduğu anlatılmaktadır. Öznenin yalnız olduğu ve *“benden uzak bir bilginin varlığını seziyor ve ona ulaşmak için karşı konulmaz bir istek*

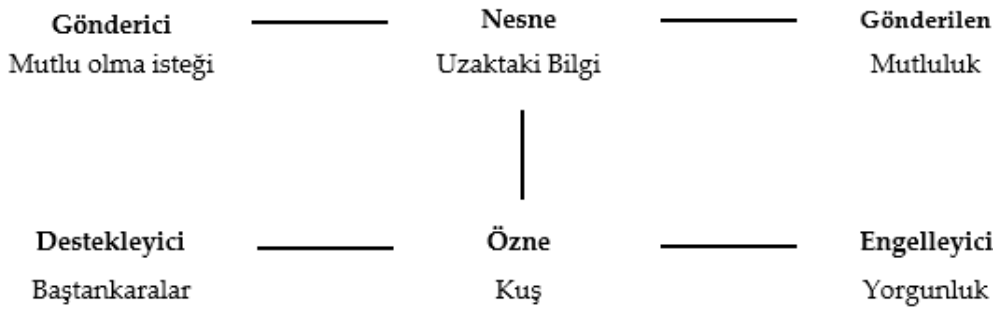
duyuyordum” (Ergün, 2016, s. 49). sözcüyle istemek kipliği içinde bulunduğu yerden ayrılıp kendinden uzak bilgiye erişerek mutlu olmayı istediği anlaşılmaktadır.

“Böylece, göç zamanını beklemeden ayrıldım...” (Ergün, 2016, s. 49) sözcü, öznenin istemek kipliğinden yapmak kipliğine geçtiği sözcüdir. Özne mutluluğa erişmek için bulunduğu yerden ayrılır ve zorlu bir yolculuğa başlar. Bu yolculuk o kadar zorludur ki “...Yorgunluktan, uçmanın nasıl bir şey olduğunu unutmuş, handiyse havada olmamı yadırgar olmuştum” (Ergün, 2016, s. 49). sözcü ile “Düşüşümü hayal ediyor, denize çapmadan ölmeyi diliyordum. Böylesi zorlu bir yolculuğa çıktığım içinse pişmandım” (Ergün, 2016, s. 50). sözcü öznenin çıktığı yolculuktan, önce pişman olduğunu ancak ölüm ile mutsuzluk arasında yapılan seçim anımsandığında en sonunda korkunun kaybolmaya başladığı görülmektedir. “Ölüm ile mutsuzluk arasında yaptığım seçimin pişmanlığı, kanatlarım kaskatı, rüzgâr ile birlikte yüzüme vurup bedenimi uyuşturan varlığıyla karşıma çıktığımda, korku yavaş yavaş bedenimden çekildi ve yerini duru bir ruh haline bıraktı” (Ergün, 2016, s. 50).

Özne gördüğü ilk kara parçasına *can havliyle* yani mecbur olmak kipliğiyle kendini toprağa bırakmaktadır. Böylece baştankaralarla tanışmasına giden yol açılmaktadır.

Özne baştankaralarla ilgili kendi deneyimlerini ve gezgin büyüklerin anlattıklarını anımsamaktadır. Baştankaraların gücünü tekrar toparlaması için kendisine yardım ettiğinden söz etmektedir: “...Gücümü toplamam için yemek ve su verdiler. İncelikli hareketlerine, denizin öte yanındayken de bana pek hoş gelen şakımaları eşlik ediyordu” (Ergün, 2016, s. 50).

Öykünün baştankaralarla tanışma kesiti Şekil 2’de eyleyenler şeması üzerinde gösterilmiştir.



Şekil 2. Baştankaralarla Tanışma Kesitinin Eyleyenler Şeması Üzerinde Gösterimi

Şemaya göre, mutlu olma isteği özneyi yola çıkmak konusunda yüreklendirmektedir. Böylece gönderici olan mutlu olma isteği ile özne olan kuş arasında bir sözleşme yapılır. Özne, bu sözleşme doğrultusunda bir dönüşüm yaşar ve uzaktaki bilgi ile simgelenen mutluluğa ulaşmak amacıyla yola çıkar. Bu yolculukta yorgunlukla mücadele eder. Sonunda can havliyle kendini ilk kara parçasına atar ve baştankaraların yardımıyla gücünü toplar. Özne bu kesitte değer nesnesine yani uzaktaki bilgi ile sembolize edilen mutluluğa ulaşmış değildir.

Bölümün eyletim, edinç, edim ve yaptırım düzenlemesine bakıldığında, öznenin bulunduğu yerde kendini mutsuz hissettiği bölüm kesitin eyletim evresini, kendinden uzak bir bilginin varlığını sezdiği ve ona ulaşmak için karşı konulmaz bir istek duyduğu bölüm kesitin edinç evresini, ölümü göze alarak

yola çıkması kesitin edim evresini, yorgunluktan düşüp baştankaralarla tanışması ise kesitin yaptırım evresini oluşturmaktadır. Tablo 3'te baştankaralarla tanışma kesitinin anlatı izlencesi yer almaktadır.

Tablo 3. Baştankaralarla Tanışma Kesitinin Anlatı İzlencesi

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Özne, bulunduğu uzamda kendini yalnız ve mutsuz hissetmektedir.	Kendinden uzak bir bilginin varlığını sezer ve ona ulaşmak için karşı konulmaz bir istek duyar.	Ölümü göze alarak yola çıkar.	Yorgunluktan düşer ve baştankaralarla tanışır.

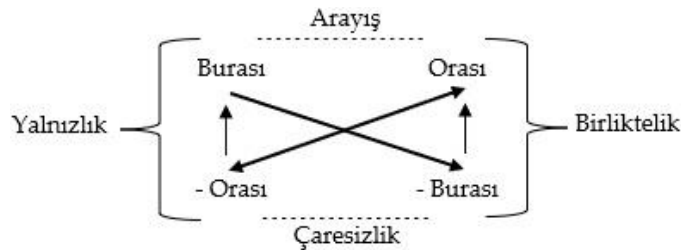
Kesitin derin yapısına baktığımızda özne kendinden uzakta bir bilgi olduğunu sezmektedir. Bilgi, mutluluğu sembolize eder bir biçimde kullanılmaktadır. Bulduğu uzamda kendini mutsuz hissetmesi ve ötekilerin yaşamlarından memnun olması öznenin yalnız olduğunu düşündürmektedir.

“Evimde mutsuzdum. Günler bir türlü geçmiyor, kendimi oyalayacak bir şey bulamıyordum. Etraftaki üç-beş ağacın dallarında toplanıp ettiğimiz o gürültülü, tatsız sohbetler, hep aynı hoşbeşler, içime, hayatımı boşa geçirdiğim endişesi salıyordu. Ötekilerinin hayatlarından memnun olmaları beni iyiden iyiye bunaltıyor, kendimi doğup büyüdüğüm o yere ait hissetmememe neden oluyordu” (Ergün, 2016, s. 49).

Özne, uzaktaki bilgiye erişmek için yola çıkar ve metnin en önemli eyleyenlerinden baştankaralarla karşılaşır. Bu karşılaşma öznenin can havliyle kendini ilk kara parçasına atması ve baştankaraların kendisini kurtarması biçiminde gerçekleşir.

“Düştüğüm yerden başımı kaldırdığımda meraklı gözler çevirmişti etrafımı, küçük sıçrayışlarla yakınımnda dolanıyor, gözlerini bir bana, bir neresinden geldiğini anlamadıkları gökyüzüne çeviriyorlardı. Yine de sormadılar. Gücümü toplamam için yemek ve su verdiler. İncelikli hareketlerine, denizin öte yanındayken de bana pek hoş gelen şakımaları eşlik ediyordu” (Ergün, 2016, s. 50) biçimindeki anlatım baştankaralara anlatıcı özne tarafından bir kurtarıcı rolü verildiğini ve artık yalnız hissetmediğini göstermektedir.

Baştankaralarla tanışma kesitinin temel karşıtlığı yazarın ayrıldığı yer olan burası ve gittiği yer olan orası üzerine kurulmuştur. Özne bulunduğu uzamda kendini mutsuz hissetmekte ve kendini ötekilerden ayırarak yalnızlık çekmektedir. Özne, yalnızlıktan ve mutsuzluktan kurtulmak için yola çıkar ve baştankaralarla karşılaşarak birliktelik yolunda bir adım atar. Bu kesitte anlatılanlar Şekil 3'te göstergibilim dörtgeni üzerinde gösterilmiştir.



Şekil 3. Baştankaralarla Tanışma Kesitinin Göstergibilim Dörtgeni Üzerinde Gösterimi

2. Kesit Geçici Mutluluk

Özne, bu kesitte özlemini duyduğu ve düşünüyordu incedikli yaşama ve derinlikli sohbetlere ulaştığını düşünmektedir. Baştankaralar; adları her ne kadar olumsuz bir çağrışım barındırsa da alımlı, tekdüze olmaktan uzak, bir dal çiçeğe benzemek gibi figürlerle anlatılmakta ve özneye hayranlık uyandırmaktadır. Konuksever bir görünüm çizen baştankaralar, böylelikle öznenin yola çıkışını ertelemesine neden olur.

Özne, geçmişini unutmaya ve bu huzur dolu yerde rahat içinde yaşamaya başlar.

Baştankaralar bu bölümde izleksel rol olarak, alımlı, konuksever, incedikli, derinlikli bir rol üstlenmişlerdir. Bu roller Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Geçici Mutluluk Kesitindeki Eyleyenlerin İzleksel Roller

Eyleyenler	İzleksel Roller
Baştankaralar	Alımlı
	Konuksever
	İncelikli
	Derinlikli

Kesitin başlarından da anlaşıldığı üzere baştankaralar özneye çok iyi davranmaktadır. Yaşadıkları bölgeyi gezdirip tehlikelere karşı uyarmakta ve dostça özneyi aralarına almaktadırlar.

“İlerleyen günlerde, büyük bir istekle bana, en verimli yerleri, öğle saatlerini geçirecek gölgelikleri, tatlı su kenarlarını gösterdiler. Tek tek bütün ağaçları, çaluları gezdirmiş, kaçınmam gereken yerler hakkında uyarmış, ne dediklerini pek anlamasam da derinlikli bulduğum sohbetlerine dahil etmişlerdi” (Ergün, 2016, s. 50).

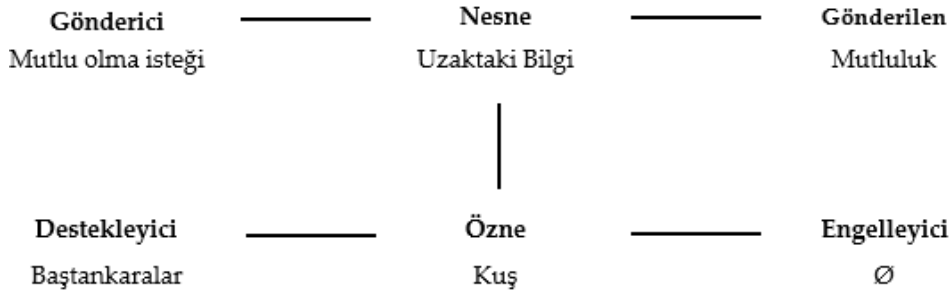
Özne tekrar yola çıkmak için gereken gücü toparlayıp gücü yetmek kipliğine geçiş yapsa da onu kurtaran baştankaraların misafirperverliği ve iyilikleri nedeniyle yola çıkmayı erteler. Baştankaralar iyi özellikleriyle anlatılırken, özne; baştankara olmamasına rağmen bir baştankara gibi kabul gördüğünü anlatarak olmak kipliğine geçiş yapmaktadır.

Bir süre sonra ise özne nereden geldiğini unutmaya başlar. Aslında ulaşmak istediği yerin baştankaraların yanı olduğunu düşünür.

“Gezginlerin niçin baştankaralarla tanıştıktan sonra burada kaldıklarının, bir daha yola çıkmadıklarının sırrını çözmüştüm bana göre.

Böyle sakın, iç huzuruyla dolu bir yeri bırakmak istememiş, yolculuklarının amacının zaten buraya varmak olduğuna kanaat getirmiş olmalıydı. Doğrusu da buydu” (Ergün, 2016, s. 51).

Öykünün geçici mutluluk kesiti Şekil 4'te eyleyenler şeması ile gösterilmiştir.



Şekil 4. Geçici Mutluluk Kesitinin Eyleyenler Şeması Üzerinde Gösterimi

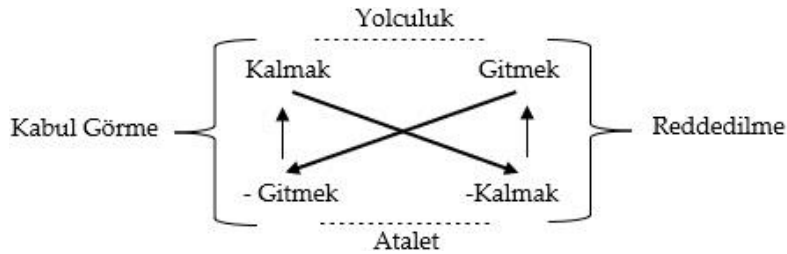
Gönderici yardım edici, nesne, gönderilen ve özne baştankaralarla tanışma kesitindekiyle aynı olmakla birlikte, geçmişini anımsama becerisi de yavaş yavaş kaybolunca özne bir dönüşüm yaşayarak uzaklardaki mutluluğa yani değer nesnesine eriştiğine karar vermiştir.

Geçici mutluluk bölümündeki eyletim evresini özneyi konukseverlikleriyle yola çıkmaktan vazgeçiren baştankaraların davranışları oluşturmaktadır. Öznenin yola çıkışını ertelemeye karar vermesi edinç evresini oluştururken yola çıkmaktan vazgeçmesi ise edim evresini oluşturur. Bunun sonucu olarak özne yaptırım evresi olarak kabul gördüğünü düşündüğü ve yalnız hissetmediği bir topluma girer. Geçici mutluluk kesitinin anlatı izlencesi Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Geçici Mutluluk Kesitinin Anlatı İzlencesi

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Baştankaralar konukseverlikleriyle özneyi yola çıkmaktan vazgeçirir.	Özne daha önce gelen gezginlerin baştankaraların yanından neden ayrılmadığını anladığını düşünür ve doğrusunun burada kalmak olduğuna karar verir.	Özne baştankaraların yanından ayrılmaktan vazgeçer.	Özne, kabul gördüğünü düşündüğü ve kendini yalnız hissetmediği bir topluma girer.

Kesitin derin yapısına bakıldığında baştankaralarla tanıştıktan sonra kendini mutlu hisseden özne, baştankaraların konukseverliği nedeniyle yola çıkacak gücü toplamış olmasına rağmen yola çıkmamıştır. Geçici mutluluk kesitinin temel karşıtlığı kalmak ve gitmek üzerine kuruludur. Özne başlangıçta mecbur olarak burada kalırken daha sonra gücü yetmesine rağmen kabul gördüğü için yola çıkmaktan vazgeçmiştir. Bu durum göstergibilim dörtgeni üzerinde Şekil 5'teki karşıtlıklarla incelenir.



Şekil 5. Geçici Mutluluk Kesitinin Göstergibilim Dörtgeni Üzerinde Gösterimi

3. Kesit Baştankaralara Benzeme

Özne, baştankaraların tavırlarında bir tuhaflık olduğunu fark eder. Baştankaraların da aslında ötekiler gibi sohbetlerinin yavan olduğuna, kendisini görmezden geldiklerine ve bir şeyler sakladıklarına karar verir. Burada baştankaralar başlangıçtakinden farklı bir izleksel rol üstlenerek, öznenin kendilerine benzemek için çaba sarf ettiği; bilgiyi saklayan, dışardan gelene kapalı bir eyleyen konumuna geçer.

Özne, baştankaralara benzemek için kanatlarını keserek bir daha yola çıkması olanaksız bir duruma gelir. Kurtarıcı rolündeki baştankaralara hayranlığı ve konfor alanını terk edememesi öznenin kendi benliğini kaybetmesine neden olur. Baştankaralara benzeme kesitindeki eyleyenlerin izleksel rolleri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Baştankaralara Benzeme Kesitindeki Eyleyenlerin İzleksel Rollerini

Eyleyenler	İzleksel Roller
Baştankaralar	Dışarıdan birine kapalı
	Bilgi saklayan
	Uzak

Özne, baştankaraların yaşadığı verimli topraklar kendisini büyülediği için başlangıçta ayırımsaymadığı bazı tuhaflıkların farkına vararak bilmek kipliğine geçiş yapar. Kendini her ne kadar artık bir baştankara olarak görse de baştankaraların en başından beri aslında kendini aralarına almadığını ayırır. Bunları fark etmiş olmasına rağmen görmezden geldiğini anlatır.

“Zamanla, o gecelerin sabahında beni görmezden geldiklerini, handiyse uzak durduklarını sezmeye başlamış olsam da, bunu o dost canlısı yaratıklara konduramadığım için kendimi uydurduğuma inandırmaya çalışıyordum” (Ergün, 2016, s. 52).

Özne bu durumun nedenini olmak kipliğine geçerek açıklamaktadır:

“Rahatım yerindeydi ve bunu bozacak her şeyi görmezden gelme eğilimindeydim” (Ergün, 2016, s. 52).

Özne, baştankaraları ve baştankaraların yaşadıkları yeri iyice öğrenir ve bu uzamın da kaçtığı uzamdan farklı olmadığını sezer. Ancak bu sefer *“Onlardan biri olmadığımı hissettikçe, olmak için onulmaz bir istek duyuyordum”* (Ergün, 2016, s. 52). biçimindeki sözceyle özne, tekrar istemek kipliğine geçer ve uzaklara gitmek konusundaki isteğinin yerini baştankaralara benzemek isteği alır. Sonunda ise özne baştankaraların arasına kabul edilmek için kendi benliğinden vazgeçerek kanatlarını keser. Bu eylemi yaparken mecbur olmak kipliği ağır basmaktadır.

“Günün ilk ışıklarıyla büyük kanatlarımı onlarınkine benzetmeye özen göstererek kestim. Kara leke. Belki bir daha uçamayacaktım ama küçük kanatlarımla beni gördüklerinde bana da onlardan biri gibi bakacaklarını, yeniden sohbe katacaklarını umuyordum” (Ergün, 2016, s. 53).

Öykünün baştankaralara benzemek kesiti Şekil 6’da eyleyenler şeması ile gösterilmiştir.



Şekil 6. Baştankaralara Benzeme Kesitinin Eyleyenler Şeması Üzerinde Gösterimi

Özne bu kesitte bir dönüşüm yaşayarak uzaktaki bilgi simgesiyle gösterilen mutluluğa ulaşma isteğinden vazgeçmiş ve baştankaralara benzeme isteğini taşımaya başlamıştır. Böylece baştankaralardan birinin “*Yılan kendi kuyruğunu yer*” (Ergün, 2016, s. 52). sözünden hareketle gönderici ile özne arasında bir sözleşme ortaya çıkar. Baştankaraların özneyi kendilerine benzemeye ikna edecek tavırları bölümün eyletim evresini oluştururken, öznenin kanatlarını kesmeye karar vermesi edinç, kanatlarını kesmesi ise kesitin edim evresini oluşturmaktadır. Özne bu edimi gerçekleştirirken bir destekleyiciye bile gereksinim duymadan baştankaralara benzemesini engelleyen kanatlarını keserek baştankaralar tarafından kabul görmeyi ummuştur. Ancak bu davranışı yaptırım evresinde öznenin uzaktaki bilgiye asla ulaşamayacak olmasıyla sonuçlanmıştır. Öznenin baştankaraların arasına tam olarak kabul edilip edilmediğini de bilemeyiz. Dolayısıyla özne yalnızca baştankaralara benzeme bölümündeki isteğini ele alacak olsak bile değer nesnesiyle bir ayrışım durumundadır.

Baştankaralara benzeme kesitinin anlatı izlencesi Tablo 7’de görülmektedir.

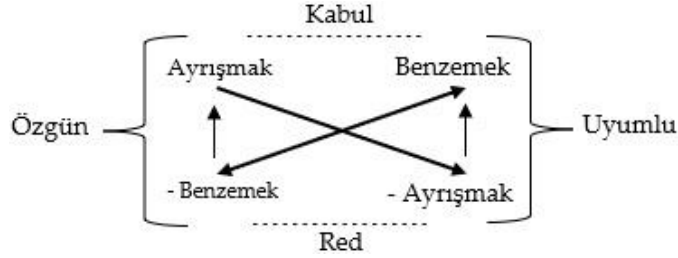
Tablo 7. Baştankaralara Benzeme Kesitinin Anlatı İzlencesi

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Baştankaralar, davranışlarıyla özneyi kendilerine benzemeye ikna eder.	Özne baştankaralara benzemek için kanatlarını kesmeye karar verir.	Özne kanatlarını keser.	Özne, davranışının sonucu olarak bir daha asla uçamayacak ve başlangıçtaki değer nesnesine ulaşamayacaktır.

Kesitin derin yapısına baktığımızda özne aslında baştankaraların da ötekilere benzediğini fark etmesine rağmen, baştankaraları kurtarıcı olarak olumlu duygularla biçimlediği için “*Zamanla, o gecelerin sabahında beni görmezden geldiklerini, handiyse uzak durduklarını sezmeye başlamış olsam da, bunu o dost canlısı yaratıklara konduramadığım için kendimi, uydurduğuma inandırmaya çalışıyordum*” (Ergün, 2016, s. 52). sözcüyle baştankaralar hakkındaki yargılarında kendinde hata arar ve baştankaraların hoşuna gitmek umuduyla onlara daha fazla benzemenin yollarını arar. Bu uğurda uzaktaki bilgiyle temsil edilen mutlu olma değer nesnesinden uzaklaşır ve baştankaralara benzemek için kanatlarını keserek kendinden vazgeçer. Özne, uzaktaki bilgiye erişme olasılığını sonsuza kadar yok etmiştir.

Öznenin bunu yapması için baştankaraların hiçbir zorlamada bulunmamaları ve bütün bu kararları kendi kendine alması da anlatının en önemli detaylarından biridir.

Baştankaralara benzeme bölümünün temel karşıtlığı ayırışmak ve benzemek üzerine kuruludur. Özne mutlu olmasının yolunun diğerlerine benzemek olduğunu düşünür ve kanatlarını keserek baştankaralara benzemek için eylemde bulunur. Bu onun farklılıklarıyla özgün bir birey olmasını engelleyecek bir yaptırımla karşılaşmasına neden olur. Kesit, Şekil 7'de göstergebilim dörtgeni üzerinde gösterilmiştir.



Şekil 7. Baştankaralara Benzeme Kesitinin Göstergebilim Dörtgeni Üzerinde Gösterimi

Sonuç

Öykünün genel düzenlenişi ortaya konulduktan sonra öykü; baştankaralarla tanışma, geçici mutluluk ve baştankaralara benzeme olmak üzere üç kesite ayrılmıştır. Bu kesitler yüzey yapıda incelenmiş; elde edilen şemalar, tablolar, yerdeşlikler, figürler, izleksel roller ve karşıtlıklar derin düzeyde betimlenerek anlamlandırılmıştır.

Öykü, bulunduğu uzamda kendini mutsuz ve yalnız hisseden bir özne ile başlamaktadır. Kendinden uzak bir bilginin varlığını sezen bu özne, uzaktaki bilgiyle sembolize edilen mutluluğa ulaşmak için zorlu bir yolculuğa çıkar. Öznenin yola çıkmasını sağlayan yalnızlık ve mutsuzluk duyguları anlatının eyletim evresini oluştururken yola çıkmaya karar vermesi edinç, yola çıkması ise edim evresinin başladığını göstermektedir. Ancak özne, uzun ve yorucu yolculuğun bir bölümünde dayanamayacak ve can havliyle kendini gördüğü ilk kara parçasına atacaktır. Burada baştankaralarla tanışacak, onlara hayranlık duyacaktır, bunun sonucunda ise kendinden ve değer nesnesinden vazgeçmesine neden olacak bir yaptırım evresiyle karşılaşacaktır.

Anlatıda iç odaklayım kullanılmıştır yani özne aynı zamanda öykünün anlatıcısı konumundadır. Baştankaralarla tanıştığı anı kurtulduğu anla aynı zamana denk getirmesi, baştankaralara bir kurtarıcı rolü verdiğini göstermektedir. Kendinden önceki gezginlerin baştankaralardan çekindiğini bilmesine rağmen geçmiş deneyimlere kulak tıklayarak bir kısmını da yanlış yorumlayarak hayranlıkla baştankaraların büyüüne kapılmış, yola çıkacak gücü toplamasına rağmen rahat hissettiği için yola çıkışını sürekli ertelemiştir. Burada öznenin gücü yetme kipliğine geçiş yaptığı ancak konfor alanını terk edemediği için yola çıkamadığı anlaşılmaktadır. Öykü boyunca öznenin, başta yola çıkmayı isterken istemek kipliğinde, yola çıkmasıyla yapmak kipliğinde, baştankaraların yanında rahat hissetmesiyle olmak kipliğinde olduğunu görürüz. Öykü sonunda kanatlarını kesmeye karar vermesi ise öznenin mecbur olmak kipliğinde yer aldığını göstermektedir. Özne sonsuza kadar özgün bir birey olamayacaktır.

Öykü, derin yapıda, toplumsal yaşamda ya da ilişkilerimizde bir kurtarıcı aramanın, birine kurtarıcı rolü yüklemenin gelecekte olumsuz sonuçları olacağını, insanın kurtarıcı düşüncesinden kendi kendine kurtulması gerektiğini aktarmaktadır. Öykünün çarpıcı yanlarından biri baştankaraların bir kurtarıcı rolüne soyunmadıkları, özneyi de kalmaya zorlamadıkları halde öznenin bütün bu kararları gene kendi kendine almasıdır. Bu, öznenin geçirdiği dönüşümlerle somut bir biçimde görülmektedir. İnsanın yalnızlıktan kurtulma gereksiniminin yaşamını büyük ölçüde etkilediğini vurgulayan anlatı, özetle, insanı gene kendisinin kurtaracağını, dışarıda bir kurtarıcı ya da düşman aramanın yersiz olduğunu ve bilinçlenmenin insanın bulunduğu yerde, yalnız başına değil hep beraber olması gerektiğini sezdirmektedir.

Göstergebilim, yazınsal yapıdaki bağlantıları hep aynı şekilde açıkladığı ve aynı araçlarla incelediği için yazınsal yapıları basitleştirmekle eleştirilmektedir (Yücel, 1982b). Ancak göstergebilim, büyük bir çoğunluğu sezgisel olan ve kişiden kişiye değişen anlamın nasıl yapılandırıldığını ortaya koymayı amaçlayan ve bunu nesnel bir biçimde betimlemeye uğraşan elimizdeki ender araçlardan biridir (Freundlieb, 1989). Göstergebilime göre “anlam dil düzleminde belirmediği sürece çözümlenmemiş bir veri, biçimlenmemiş bir tözdür” (Kurtul, 2013, s. 81). Amacı yazınsal yapıları basitleştirerek onlardan tek bir anlam çıkarmak değil yalnızca yazınsal bir metni anlamlama sürecini betimlemektir.

Anlam, öznenin durumuna, ortama ve geçmiş deneyimlere göre değişir (Courtes, 1995). Göstergebilim anlamı bulmaz. Kişinin anlamı yapılandırma biçimini betimler. Bu yöntem; yazınsal yapıların, sinema filmlerinin, tabloların bilimsel ölçütlerle eleştirilmesi için kullanılabilir ancak bunun dışında 21. yüzyılın en önemli becerilerinden okuduğunu anlama becerisini geliştirmek için eğitim ortamlarında da bu bilim dalından yararlanılmalıdır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.



Kaynakça

- Akyüz, M. (2017). Monte Kristo öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 492-504.
- Bayat, N., Hamzadayı, E., Çetinkaya, G., & Ülper, H. (2013). Gülen Ada öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 16, 351-370.
- Bertrand, D. (2000). *Precis de semiotique litteraire*. Nathan University.
- Courtes, J. (1995). *Du lisible au visible*. De Boeck-Universite.
- Çomak, M., İşeri, K., & Karakul, S. A. (2020). Benlem öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-24.
- Ergün, S. (2016). *Baştankara*. Can Yayınları
- Freundlieb, D. (1989). *From structuralism to post-structuralism*. Poetic.
- Greimas, A. J., & Courtes, J. (1993). *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Hachette.
- Günay, D. (2003). *Metin bilgisi*. Multilingual.
- Günay, D. (2020). *21. Yüzyılda göstergebilim*. Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Güneş, A. (2012). Çağdaş bir çözümleme yöntemi: Göstergebilim. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 7(2), 31-43.
- Hjelmslev, L. (1966). *Prolegomenes a une theorie du langage*. Les Editions de Minuit.
- Kıran, A. E. (1990). Dilbilim göstergebilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 51-62.
- Kıran, A. E. (2019). Yazınsal göstergebilim ve eleştiri. İçinde R. Filizok & E. Saltık (Ed.), *Eleştiri Kuramları* (ss. 102-127). Anadolu Üniversitesi.
- Kurtul, K. (2013). Ağlayan Yüz adlı hikâyenin göstergebilimsel açıdan çözümlenmesi. *The Journal of Language and Linguistic Studies*, 9(1), 81-94.
- Propp, V. (1968). *Morphology of the folktale*. University of Texas Press.
- Rifat, M. (1982). *Genel göstergebilim sorunları kuram ve uygulama*. Alaz Yayınları.
- Saussure, F. (1978). *Cours de linguistique generale*. Payot.
- Turan, L., & Karabulut, A. (2018). Karadeniz'deki Yunus adlı öykünün göstergebilimsel çözümlemesi. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 147-172.
- Uçan, H. (2016). *Yazınsal eleştiri ve göstergebilim*. İz Yayıncılık.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. ABC Yayınları.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. Multilingual Yayınları.
- Yücel, T. (1982a). *Yapısalcılık*. Ada Yayıncılık.
- Yücel, T. (1982b). *Yazının sınırları*. Adam Yayınları.

